

doima upitnim činimo li time hrvatski jezik bogatijim ili ne te imamo li ga pravo – uime skrbi za njegovu čistoću – čistiti čak i od vlastitih riječi.

O Anićevo će se Rječniku zasigurno još mnogo govoriti i pisati. Jedno je neprieporno: zaslužuje on pomno iščitavanje, prosuđivanje, pa onda dakako i dotjerivanje. Spomenimo tek neke uzgred zamijećene, vjerojatno korektorske pogreške: numeracija značenja riječi »razlika«; brojčana neusklađenost značenja u natuknicama »biblioteka« i »knjižnica«. Zasigurno će se svatko prisjetiti i pokoje riječi za koju u Rječniku neće naći potvrdu. Primjerice, dok su zabilježene riječi »fonetika«, »fonologija«, »leksikologija« i »sintaksa«, uzalud ćemo tragati za riječju »morfologija«, iako ona i ne mora biti samo jezična disciplina. Objašnjenje da se u tom i sličnim primjerima (nisu zapisane niti riječi »morfonologija«, »fonem«, »morfer«, »leksem«) radi o stručnim nazivima, a da Rječnik nije terminološki, pa mu i nije zadaća ispisivati sve termine i njihova uska specijalistička značenja, samo je djelomice prihvatljivo. Ipak ne treba Rječniku odveć strogo suditi samo zbog riječi koje u nj nisu (možda i sneppravom) unesene – jer pogledamo li natuknicu »rječnik«, čitamo o dvama značenjima te riječi: 1. knjiga u kojoj su skupljene riječi i sklopovi riječi jednog ili više jezika i u kojoj se daje opis njihove upotrebe i njihova značenja, te 2. ukupnost riječi jednog jezika. Podsjetimo da rječnik u prvom značenju nužno mora biti okončan, završen, znači i ograničen brojem riječi i opsegom knjige, dok rječnik u drugom značenju nasreću nikad nije takvim.

Bilo bi nepravедno ne spomenuti da je *Rječnik hrvatskoga jezika* nastao kao Anićevo okončanje projekta iz 1969. godine na kojem je Ljudevit Jonke okupio nekoliko zagrebačkih lingvista – osim Vladimira Anića u pripremne su poslove izrade rječnika hrvatskoga jezika bili uključeni Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Božidar Finka i Milan Moguš. Na oblikovanje su pak konačnice Rječnika nedvojbeno bitno utjecali autorovi suradnici: urednici Ivo Pranjković i Marko Samarđžija te recenzenti August Kovačec i Krunoslav Pranjić. Rječnik je time nadrastao moguće slabosti autorskog rječnika, ostajući pritom dakako bitno obilježen Anićevo autor-skom koncepcijom.

Višestruke su vrijednosti *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića. Više od 60.000 popisanih i leksikografski obrađenih riječi još nas jedanput uvjerava u često isticano bogatstvo našeg rječnika, ali nas istodobno navodi na preispitivanje vlastita jezičnog izričaja. Ništa manje vrijedna Anićevo je već isticana koncepcijska dosljednost. Ohrabruje naime pomisao da smo na pravom putu dobivanja spleta toliko nam potrebnih jezičnih priručnika, kojima se, nemajući ih, nismo ni imali prilike naučiti služiti. Za početak treba svakako posegnuti za Anićevim Rječnikom. I neka nam je uvijek nadohvat ruke.

Lada Badurina

O SLIČNOSTIMA I RAZLIKAMA

Vladimir Brodnjak, RAZLIKOVNI RJEČNIK
SRPSKOG I HRVATSKOG JEZIKA,
Školske novine, Zagreb 1991.

Razlike među srodnim jezicima uočavaju i lingvistički neobrazovani čitatelji, dok oni lingvistički izobraženi o njima razmišljaju i sude. Razlikovni se rječnici (kao uostalom i razlikovne gramatike) pišu da bi se ustanovile i pribilježile razlike između dvaju idioma: dvaju standardnih jezika ili standardnog jezika i kojeg nestandardizirana idioma. Stoga je razlikovni rječnik poseban tip rječnika. Nije naime riječ o klasičnom dvojezičnom rječniku, već su u njemu popisani samo oni izrazi koji se dijelom ili potpuno razlikuju u dvama srodnim jezicima.

»Ako netko misli, da je Gajevom i Vukovom suradnjom odnosno bečkim dogovorom i hrvatskom i srpskom književnom jeziku dana zajednička redakcija, i da od toga časa postoji apsolutni identitet hrvatske i srpske jezične norme, taj odaje, da nema ni pojma, što je književni jezik i kako se on stvara«, pisali su još 1940. godine Petar Guberina i Kruno Krstić u uvodnoj studiji svoje nevelike ali donedavno ozloglašene knjige *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Na tragu su te misli iznicali i svi manje ili više cjeloviti srpsko-hrvatski

razlikovni rječnici, pa i najnoviji i dosad najopsežniji RAZLIKOVNI RJEČNIK SRPSKOG I HRVATSKOG JEZIKA *Vladimira Brodnjaka*, 1991. godine objelodanjen u nakladi zagrebačkih *Školskih novina*.

Brodnjakov bi Rječnik – sudeći po svom naslovu pa donekle i po autorovim predgovornim riječima tek naznačenoj koncepciji – trebao biti razlikovnim rječnikom dvaju standardnih (književnih) jezika, srpskog i hrvatskog. Međutim u to možemo brzo i posumnjati: Razlikovni je rječnik plod dugogodišnjeg Brodnjakova iščitavanja najrazličitijih srpskih tekstova i marljiva bilježenja riječi iz njih, koje bilo svojim izrazom bilo sadržajem odudaraju od odgovarajućih riječi hrvatskoga jezika. U Brodnjakov su korpus naime ulazila djela srpske književne baštine ali i suvremene srpske književnosti, prijevodi, ne uvijek dobri, književnih klasika i drugi srpski tekstovi. Tako široko naznačen korpus, a time i velik broj popisnih riječi (preko 30.000 natuknica), možda unekoliko i povećava upotrebnu vrijednost Rječnika, ali otežava ili čak onemogućuje poimanje stvarnog stanja u leksiku srpskog standardnog jezika. Može se to doduše naslutiti i u uvodnim riječima Stjepana Babića: »Ova je knjiga u jednome smislu ono što se kazuje naslovom: popis razlika između srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika. Ali nju ne treba shvatiti samo u tom smislu jer će se inače teže razumjeti njezin sadržaj. Ona nije tako jednoplošna, ne opisuje samo suvremeno stanje na književnojezičnoj razini, nego ide u dubinu, u prošlost tih dvaju jezika, i u širinu, u dijalekatnu razvedenost tako da ima mnoštvo riječi koje u ovakvu rječniku ne bismo očekivali.« Upravo to uplitanje dijakronijskog, dijalektnog te posebice književno-umjetničkog dovodi do toga da mnoge riječi iz Rječnika moramo promatrati kao usputne – povijesne, dijalektne i individualne – a ne standardnojezične pojave. To je uostalom vrlo dobro osjećao i autor te je, rabeći potanko razrađen sustav znakovlja, naznačio odnos srpskih ili riječi čeških u srpskome jeziku i pridruženih im hrvatskih zamjena. Međutim čak i ako opravdanje za takav Brodnjakov pristup izradi Rječnika potražimo u tvrdnji Dalibora Brozovića da zadaća Rječnika nipošto nije ustanovljavanje statusa riječi u kojem drugom doli u hrvatskome standardnom jeziku, dakle ni u srpskom, i nadalje se možemo pitati je li ispravno srpski i hrvatski

leksik u istome Rječniku – čija je nakana štoviše ustanovljavati razlike među upravo tim leksicima – podvrgavati bitno različitim kriterijima.

Stoga da bi se izbjegle moguće zamke u upotrebi Brodnjakova Razlikovnog rječnika, teba pomno slijediti autorove oznake i upute. Uvodeći dvadeset i dva brojčana simbola (ispisani s unutarnje strane korica knjige uvijek su lako dostupni) Brodnjak je naznačio dvadeset i dva moguća suodnosa između riječi unutar iste natuknice. Time nas njegov Rječnik ne lišava riječi već nam naprotiv pomaže u njihovu izboru, vodi nas pažljivo i jasno do mnogih riječi, ali konačan odabir ipak prepušta nama. Riječju, Brodnjakov Razlikovni rječnik treba čitati upravo onako kako je napisan.

Prilika je ovdje spomenuti još neke od vrijednosti Razlikovnog rječnika. Podsjetit će nas on na mnoge često i sneppravom zaboravljene hrvatske riječi i osvjedočit će nas tako u bogatstvo našega rječnika. Upoznat će nas nadalje s finim semantičkim razlikama među riječima dvaju jezika, a uputit će nas i na moguće istoznačnice ili bliskoznačnice. Iako se, vidjeli smo, slijedeći Brodnjaka ne može u cijelosti steći slika leksičke norme srpskoga standardnog jezika, ipak se može naslutiti različit odnos prema standardnom jeziku u Hrvata i Srba: uz velik broj internacionalizama supostoje hrvatski ali ne i srpski izrazi.

Rječniku je pridodan popis čeških srpskih frazema – i opet ispisan iz najrazličitijih pisanih izvora – popraćen odgovarajućim hrvatskim izričajima. Premda je tu neveliku listu možda i suviše pretenciozno nazivati frazeološkim rječnikom, ona zasigurno može pomoći boljem razumijevanju srpskih tekstova, pa i upoznati nas s originalnošću frezeoloških sustava obaju jezika, hrvatskoga i srpskoga.

Pričini li nam se koja Brodnjakova odrednica neprikladnom, ne složimo li se u potpunosti s pokojim od njegovih rješenja, ne moramo uvijek posumnjati u vlastito poznavanje jezika ili pak u svoj jezični osjećaj. Jer kao što i u *Pogovoru* ističe Dalibor Brozović, »ovaj je rječnik individualno djelo, on odražava Brodnjakovo viđenje hrvatsko-srpskih rječničkih razlika i rječničkih specifičnosti, i što je još važnije, odražava Brodnjakov osobni jezični osjećaj«. Slično se uostalom može utvrditi i za srpsko-hrvatske razlikovne

rječnike koji su prethodili Brodnjakovu i bili mu uzorom: Benešićev te Guberinin i Krstićev. Tako mnoge riječi koje Benešić navodi kao srbizme nisu zapisane u Guberininu i Krstićevu, pa ni Brodnjakovu, daleko najopsežnijem rječniku: botanika, četa, divljenje, dvotočje, električna centrala, električna, glasači, gimnastika, gromobran, ispraćati, izbjeglika, izvršiti, jelovnik, kapetan, kretanje, lopov, naklonjen, naplatiti, nužnik, obučar, olako, opasnost, oskudica, oslonac, park, pogodan, potomak, potvrđan, povlastica, primorati, radoznao, rečenica, suparnik, ubrzati, upotrebljavati, uzbuđen, žagor itd. O nekim pak riječima različiti autori iznose oprečna mišljenja: Benešić riječ »cigla« smatra srbizmom koji zamjenjuje hrvatska riječ »opeka«, dok je po Brodnjakovu mišljenju »opeka« češća i običnija u srpskom jeziku; srbizam »postupno« Benešić ali i Guberina i Krstić zamjenjuju kroatizmom »postepeno«, a Brodnjak rusizam »postepeno« drži tipičnijim za srpski negoli za hrvatski jezik u kojemu se češće javlja bohemizam »postupno«; dok Benešić riječ »opaska« smatra primjerenom hrvatskom jeziku, Brodnjak predlaže njezinu zamjenu riječju »bilješka«; slično je i s riječima »protuslovan« i »udova« kojima Brodnjak pretpostavlja riječi »proturječan« i »udovica« i sl. Svi ti primjeri mogu svjedočiti o dvome: o unutarjezičnome razvoju te svjesnim i nesvjesnim izvanjezičnim utjecajima, što je u tijeku pedesetak godina promijenilo naš odnos prema pojedinim riječima, ali i o tome da su navedeni rječnici uvijek bili izrazom individualnih jezičnih prosudbi svojih sastavljača. Ili da se vratimo Brozovićevim riječima, »u hrvatskom društvu još nema izgrađenoga općeg jezičnog osjećaja za vlastiti standard, jezičnog osjećaja ujednačenoga do sitnijih pojedinosti i posve autonomnoga od svakog pokrajinskoga i dijalektnog utjecaja«. Djela poput Brodnjakova Razlikovnog rječnika nesumnjivo nas vode tome cilju.

Vladimir Brodnjak je svoj Razlikovni rječnik ispisivao uvažavajući svoje prethodnike i njihova nastojanja stvaranja srpsko-hrvatskih ili hrvatsko-srpskih razlikovnih rječnika: Radoslava Boškovića, Julija Benešića, Petra Guberinu i Krunu Krstića, Božidara Vančika te Jovana Čirilova. Moramo priznati da je Brodnjakov Rječnik od svih dosadašnjih leksikografski najdotjeraniji, da donosi najveći broj riječi te da prema svim popisanim rije-

čima nastoji uspostaviti pravilan odnos. Stoga nam – usprkos već naznačenoj metodološkoj manjkavosti – u usporedbi s nekim, kažimo ipak neprofesionalnim i neozbiljnim leksikografskim radovima, poput onoga Jovana Čirilova ili najnovijega Ivana Branka Šamije i Dražena Lukačića, pokazuje kako se sustavno i odgovorno može i mora pristupiti hrvatsko-srpskom jezičnom kompleksu. Tako sagledano i nedostaci će se Razlikovnog rječnika pokazati poticajima za nove leksikografske pokušaje.

Iva Lukežić

S. DAMJANOVIĆ, JEDANAEST STOLJEĆA NEZABORAVA

Stjepan Damjanović
JEDANAEST STOLJEĆA NEZABORAVA
Izdavački centar »Revija«
Osijek – Međunarodni slavistički
centar Republike Hrvatske
Zagreb – Osijek 1991.

Tematska je okosnica koja povezuje svih dvanaest tekstova u ovoj najnovijoj Damjanovićevoj knjizi čirilometodska (prosvjetna, prosvjetiteljska, kulturna, kulturološka, ideološka) misao kao fenomen s jedanaeststoljetnom povijesnom protegom i vitalitetom, »nezaboravom«, osobito na hrvatskome tlu.

Čirilometodska ideja jest koncept složenih sadržajnih i značenjskih krugova od kojih su temeljni onaj općeslavenski i onaj koji su kao svoju narodnu tradiciju i kulturnu postavu usvojili i kroz svoju povijest zadržali pojedini slavenski narodi.

Dva su velika Grka, Konstantin i Metod, spletom povijesnih okolnosti postala slavenskim prvoučiteljima. Podarili su Slavenima u osjetljivo inicijalno doba njihove povijesti, još u drugoj polovini 9. stoljeća, nekoliko kapitalija: prvi slavenski književni jezik (najčešći se stariji termin za nj, staroslavenski jezik, u novije vrijeme zamjenjuje opravdanijim, općeslavenski književni jezik) i vlastita pisma prilagođena fonološkom sustavu tog